

Протас О.Л.,
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»,
м. Івано-Франківськ
Качала Х.В.,
магістрантка II курсу спеціальності «Соціальна робота»
ДВНЗ «Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»,
м. Івано-Франківськ

Інтеграція молоді з обмеженими функціональними можливостями в сучасному суспільстві

Анотація. У статті висвітлено особливості інтеграції молоді з обмеженими функціональними можливостями в сучасне суспільство. Розкрито зміст основних понять дослідження: інтеграція; соціальна інтеграція; особа з обмеженими функціональними можливостями; потреби. Представлено результати емпіричного дослідження на виявлення об'єктивних і суб'єктивних чинників, що впливають на процес соціальної інтеграції людей з обмеженими функціональними можливостями.

Ключові слова: інтеграція; соціальна інтеграція; особа з обмеженими функціональними можливостями; потреби.

Abstract. The article presents theoretical generalizations of the issue of social integration of people with limited functional capabilities into modern society. We have analyzed a range of scientific studies that clarify the issue, discovered the content of the main terms of the research: integration; social integration; challenged person, needs, people with limited functional capabilities. We present the results of an empirical study of objective and subjective factors impacting social integration of people with limited functional abilities.

Keywords: integration; social integration; people with limited functional capabilities; needs.

Постановка проблеми. На сучасному етапі процеси реформування соціального, економічного, культурного та політичного життя в Україні

сприяли загостренню проблем невідповідності прав та можливостей окремих членів та груп суспільства.

Люди, що визнані суспільством неповносправними, часто неспроможні до повноцінної життєдіяльності внаслідок втрати частини соціально важливих функцій. Вони не можуть адаптуватися до суспільних змін, інтегруватися у соціум, зайняти бажану економічну чи соціальну позицію.

Сьогодні перед особами з обмеженими функціональними можливостями постає безліч проблем фізіологічного, психологічного, економічного, соціального характеру, таких як: соціальна та матеріальна залежність від батьків та опікунів, відсутність у них можливості розвиватися; ізоляція; слабка професійна підготовка; сформована негативна суспільна думка по відношенню до них. З огляду ці проблеми, постає необхідність створення сприятливих умов для успішної соціальної інтеграції таких людей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми соціальної та психолого–педагогічної допомоги людям з обмеженими функціональними можливостями висвітлюються дослідниками різних галузей: *психології* (М. Гуліна, Д. Зіглер, В. Ковальов), *педагогіки, та корекційної педагогіки* (В. Нікітіна, М. Певзнер, А. Смирнова), *соціальної роботи* (О. Безпалько, І. Зверева, А. Капська, Р. Кравченко, С. Толстоухова). Питання інтеграції осіб з функціональними обмеженнями в суспільство досліджують О. Васишин, А. Висоцька, А. Колупаєва, Л. Лохвицька, М. Сварник, О. Тюптя та ін.

Мета статті – висвітлити особливості інтеграції молоді з обмеженими функціональними можливостями в сучасне суспільство.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі найважливішою умовою досягнення соціальної інтеграції осіб з обмеженими функціональними можливостями у соціум є впровадження у суспільній свідомості ідеї рівних прав і можливостей.

В Україні, на жаль, ідея рівних прав і можливостей не достатньо сформована в суспільній свідомості, та водночас, не отримала належного висвітлення в правових документах. Але, навіть при повному впровадженні

законодавчих норм щодо реалізації рівних прав людей з обмеженими функціональними можливостями у державі, проблема соціальної інтеграції не буде вирішеною, доки суспільство не сприйме її важливість.

Аналіз зарубіжного і вітчизняного досвіду [1; 2] дав змогу виявити, що люди з функціональними можливостями нерідко, маючи потенційний ресурс брати активну участь в житті суспільства, не можуть його реалізувати через те, що здорові члени суспільства не прагнуть спілкування з ними, роботодавці не бажають працевлаштовувати, тому заходи з їх інтеграції можуть бути неефективними.

Як свідчить практика, взаємостосунки людей з обмеженими функціональними можливостями і здорових – найпотужніший чинник їх соціальної інтеграції.

Інтеграція – це зусилля, спрямовані на введення дітей з особливими потребами в освітній простір [3, с.194].

Поняття «соціальна інтеграція» вчені розглядають як процес засвоєння особою знань, досвіду, норм, взірців поведінки, властивих певному суспільству, соціальній групі та включення її до системи соціальних зв'язків і відносин, необхідних для її становлення і життєдіяльності в суспільстві [4, с.46].

Донедавна в Україні щодо таких дітей законодавчо були закріплені терміни «інваліди», «діти з вадами», «аномальні особи», «дефективні» тощо.

Термін «інвалід» уперше задекларований на міжнародному рівні Декларацією ООН «Про права інвалідів» (1975 р.) як «особа, яка не може самостійно забезпечити повністю чи частково потреби нормального особистого і/або соціального життя через порушення її фізичних чи розумових здібностей» [5].

«Інвалід (від лат. *invalidus* – слабкий, безсилий, немічний) – особа, яка частково або зовсім нездатна виконувати певні дії, втратила працездатність остаточно чи на тривалий час» [3, с. 188]; «особа, яка має порушення здоров'я зі стійким розладом функцій організму, обумовленим захворюваннями, наслідками травм чи дефектами, що призводить до обмеження життєдіяльності і викликає необхідність її соціального захисту» [6, с. 61].

У науково-методичній літературі використовують такі дефініції: «діти з обмеженими можливостями здоров'я», «особи з психофізичними порушеннями та/або інвалідністю», «діти з відхиленнями розвитку», «діти з особливостями (порушеннями) психофізичного розвитку».

У міжнародних законодавчо–нормативних документах різних країн часто вживають термін «діти з особливими потребами».

Потреби – це «те, без чого не можна обійтись; вимоги, які необхідно задовольнити; умови, необхідні для когось, чогось» [7, с. 1090].

У своєму дослідженні ми будемо використовувати термін «діти з обмеженими функціональними можливостями», що відповідає вкладеному в нього змісту щодо особливих освітніх потреб таких дітей та не порушує їх права на повагу до їх честі та гідності.

Для успішної інтеграції дитини з обмеженими можливостями здоров'я в суспільство Т. Ілляшенко пропонує організувати: медико-психологічну, соціально-психологічну і психолого-педагогічну просвітницьку діяльність серед населення; спеціальне навчання батьків здорових дітей та педагогічного персоналу освітніх закладів, спрямоване на зміну негативних соціальних установок та стереотипів щодо таких осіб [4, с. 46].

Вченими А. Колупаєвою, А. Сунцовою висвітлено підходи до інтеграції людей з порушеннями психофізичного розвитку в суспільство: пристосування до життя в соціумі; підготовка суспільства до їх прийняття [1; 2].

З метою вивчення об'єктивних і суб'єктивних чинників, що впливають на процес соціальної інтеграції людей з обмеженими функціональними можливостями, було проведено соціологічне опитування в місті Івано-Франківську. Завданнями його були: проаналізувати ставлення здорових членів суспільства до людей з обмеженими функціональними можливостями; вивчити особливості їх взаємодії як основну умову ефективної соціальної інтеграції; проаналізувати потреби осіб з функціональними обмеженнями в соціальній інтеграції; розглянути їх ставлення до цього процесу; визначити основні позиції таких осіб по відношенню до процесу соціальної інтеграції.

Предметом дослідження на цьому етапі були – об’єктивні і суб’єктивні чинники, що впливають на процес соціальної інтеграції людей з обмеженими функціональними можливостями.

Відбір респондентів проводився методом випадкового відбору із застосуванням простої механічної вибірки з кроком 10, обсяг якої склав 85 осіб.

У ході дослідження ми виявили такі тенденції: 95% опитаних визнають, що існують незахищені групи, які потребують допомоги, і лише 5% – вважають, що при забезпеченні соціального захисту не має нікому віддаватися перевага. На питання, що стосується рівноправності людей з обмеженими функціональними можливостями з іншими членами суспільства, то 97% респондентів відповіли ствердно; 3% висловилися негативно.

Під час опитування ми спробували з’ясувати, чи вважають здорові члени суспільства осіб з обмеженими функціональними можливостями соціально повноцінними, на що 82% відповіли «ні», 18% – «так». Причинами соціально неповноцінності вказані такі: «відсутність необхідних умов для життя» – 34% , «права інвалідів не захищені» – 19%, «вони фізично обмежені»– 18%, «група населення, яка покинута напризволяще» – 12% , «не знаю» – 17%.

І в той же час відповіді на питання «Що заважає людям з функціональними обмеженнями стати соціально повноцінними членами соціуму?» показали, що 10% з них відповіли – «неможливість отримати якісну вищу освіту», 43,75% – «неспроможність оволодіти бажаною професією», 56,6% – «неможливість працювати», 40% – «недоступність об’єктів соціальної сфери», 13,3% – «відсутність умов для повноцінного проведення дозвілля».

Відповіді на запитання «Хто має забезпечувати інтеграцію людей з функціональними обмеженнями?», розподілилися так: 83,3% – «державні структури»; 70% – «суспільство в цілому»; 36,6% – «громадські організації»; 20% – «родичі»; 26,6% – «ці люди свої проблеми можуть вирішувати самі».

Аналізуючи відповіді на запитання про можливість взаємодії з людьми з обмеженими функціональними можливостями, то здорове населення віддає перевагу ситуації спілкування, коли не вимагається тісних контактів – 68%

респондентів, або вимагають контактів «на рівних» – 32%. Ситуації, що вимагають більш близьких контактів, частіше викликають негативне ставлення. Проте, з думкою про можливість таких осіб з навчатися і працювати в тих же структурах, що й інші члени суспільства погодилися 35% опитаних; заперечують – 22%, а 43% – не змогли відповісти однозначно.

Загалом, можна констатувати неготовність здорових членів суспільства до тісного контакту з людьми з обмеженими функціональними можливостями, вони вважають таких осіб більш нещасними, підозрілими, замкнутими, ставлення до яких є амбівалентне: з одного боку, вони сприймаються як відмінні в негативному аспекті, що позбавлені багатьох можливостей, а це породжує неприйняття, а з іншого – сприймаються зі співчуттям.

З метою вивчення думки людей з обмеженими функціональними можливостями щодо ефективних умов процесу їх інтеграції в соціум, виявлення їх потреб, нами проведено опитування понад 80 осіб, які мають першу групу інвалідності, вік респондентів від 16 до 35 років. Опитування проводилося на базі благодійного фонду «Карітас Івано-Франківськ УГКЦ».

Найпоширенішою проблемою, з якою стикаються молоді люди з інвалідністю, – потреба незалежності від батьків, які створюють такі умови їх виховання та проживання, що призводять до формування споживацьких позицій і життєвої апатії. Окрім того, ця категорія людей бажає мати окреме житло та створення для них умов безбар'єрного архітектурного середовища.

На друге місце серед потреб – бажання працювати. Згідно з результатами дослідження, 36% респондентів не мають постійного місця роботи. Серед причин відсутності роботи називають такі: «низька заробітна плата – 19%, «відсутність спеціальності» – 10%, «невідповідність місця роботи їх потребам» – 5%, «відсутність бажання працювати» – 2%.

Серед потреб на третє місце респонденти (60%) поставили організацію їх спілкування та дозвілля. 52% респондентів вважають за краще не брати участь у суспільному житті, уникають активної взаємодії з іншими; 31% – періодично відвідують суспільні заходи, і 17% – відвідують їх часто.

У ході опитування з'ясувалося, що освіта для людей з обмеженими функціональними можливостями посідає лише четверте місце. У жодної з опитаних нами молодої людини немає вищої освіти, 43% респондентів мають середню спеціальну, 40% – неповну середню освіту, 14% – середню, 3% – не мають освіти (категорія від 40 до 50 років і більше). Це свідчить про гостроту проблеми, вирішення якої дало б змогу таким людям отримати якісну вищу освіту для забезпечення конкурентоспроможності на ринку праці.

За результатами дослідження також виявилось, що для 50% молоді з обмеженими можливостями проблема створення сім'ї та народження дітей посідає у рейтингу лише останнє місце. Цей факт засвідчує, що якщо людина позбавлена здоров'я, то для неї стають недосяжними цінності сімейного щастя.

Аналізуючи сімейні взаємовідносини людей з обмеженими функціональними можливостями, ми виявили таку тенденцію: практично кожний третій з них відзначає відсутність взаєморозуміння, суперечки, конфлікти у сім'ях. Інвалідність члена сім'ї стає психотравмуючою ситуацією внаслідок відчуття непотрібності, тягара для нього самого і проявів незадоволення у членів сім'ї. Таким чином, сім'я, яка має бути гарантом соціальної адаптації таких осіб, не завжди до цього готова.

На запитання про те, чи необхідно, щоб люди з обмеженими функціональними можливостями жили і навчалися серед здорових, працювали в тих же структурах, чи вони мають проживати окремо, в спеціально створених умовах і соціальних інститутах, 67% із них вибрали першу позицію. Серед «супротивників» ідеї інтеграції поширені такі пояснення: «Здорові люди все одно нас не зрозуміють», «На підприємствах до цих осіб ставляться негативно».

Отож дослідження об'єктивних потреб і умов інтеграції людей з обмеженими функціональними можливостями, дало змогу виявити такі основні тенденції: взаємовідносини цих людей і здорових осіб показав велику соціальну дистанцію, що виражається в нерозумінні, неприйнятті, не дивлячись на численні декларації про рівність прав і можливості; виявлена неготовність обох сторін до близьких контактів і співпраці, обумовленої негативними

установками; об'єктивні потреби людей з обмеженими функціональними можливостями у соціальній інтеграції обумовлені прагненням до самовираження і самореалізації в різних сферах життєдіяльності, досягнення матеріальної незалежності і соціального благополуччя.

Висновки. Отже, виявивши вплив на людей з обмеженими функціональними можливостями таких чинників, як: рівень соціально-економічного забезпечення, житлово-побутові умови, освіта, можливість працевлаштування, міри включення в соціальне середовище і задоволення своєю життєдіяльністю, можна охарактеризувати соціальне самопочуття таких осіб як незадовільне, що викликає необхідність вирішення низки проблем, пов'язаних із забезпеченням їх повноцінної життєдіяльності, створення сприятливих умов для їх успішної соціально-психологічної інтеграції.

Список літератури

1. Колупаєва А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : Самміт–Книга, 2009. 272 с.
2. Сунцова А. Теории и технологии инклюзивного образования : учебное пособие. Ижевск : Изд-во «Удмуртский университет», 2013. 110 с.
3. Дефектологічний словник : навчальний посібник / за ред. В. Бондаря, В. Синьова. Київ : МП Леся, 2011. 528 с., с. 188
4. Ілляшенко Т. Інтеграція дітей з особливими освітніми потребами у загальноосвітній школі. *Початкова школа*. 2007. № 12. С. 46–49.
5. Декларація о правах инвалидов : резолюція 3447 (XXX) Генеральної Асамблеї ООН від 09.12.1975 р. URL : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_117
6. Сунцова А. Теории и технологии инклюзивного образования : учебное пособие. Ижевск : Изд-во «Удмуртский университет», 2013. 110 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови / ред. В. Бусел. Київ, Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. 1736 с.